

Andrzej Kadłuczka*

 orcid.org/0000-0001-7009-5330

Przeszłość dla przyszłości: tysiącletnia Wiślica i jej materialne i niematerialne dziedzictwo. Pomnik historii jako forma opieki RP

The past for the future: thousand-year-old Wiślica with its material and immaterial heritage. Monument of history as a form of state protection

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, zabytki architektury i urbanistyki, konserwacja, ochrona i zarządzanie dziedzictwem

Key words: Cultural heritage, monuments of architecture and urban planning, conservation, heritage protection and management

W wykładzie wprowadzającym do współczesnej problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego *Tendencje dziedzictwa dziś i jutro z perspektywy ewolucji filozofii i teorii konserwacji*, który wygłosił gościnnie Prezydent ICOMOS-u Gustavo F. Araoz¹ na II Kongresie Konserwatorów Polskich w dniach 6–9 października 2015 w Warszawie i Krakowie², ten wybitny przedstawiciel światowego środowiska konserwatorskiego zwrócił uwagę na szczególną sytuację, w jakiej znalazło się dziedzictwo kulturowe w dynamicznie zmieniającym się świecie, wymagającą od nas odpowiedzialności za podejmowanie niekonwencjonalnych działań i nowatorskiego myślenia w obszarze filozofii i teorii ochrony: „Wiemy oczywiście, że nic nie jest niezmiennie, że żyjemy w ciągłej zmianie. Zasady, o których myśleliśmy, że są [na zawsze] wyryte w kamieniu, były kwestionowane raz za razem, transformując nasze podstawy teoretyczne i środki, przez które chronimy nasze dziedzictwo kulturowe. Moją intencją (...) jest poprowadzić państwa przez ewolucję w myśleniu, które przez minione pięćdziesiąt lat doprowadziło do zmiany paradygmatu, a które Julian Smith nazwał ekologicznym [tu: społecznym] podejściem do konserwacji vis-à-vis podejścia kuratorskiego. Pierwsza zmiana ma do czynienia z przyswojeniem sobie dziedzictwa

In the introduction to the contemporary issues of the cultural heritage protection entitled *Heritage trends today and tomorrow as seen from evolving conservation philosophy and practice* presented by our guest speaker, the President of the ICOMOS, Gustavo F. Araoz¹, at the 2nd Congress of Polish Conservators held on 6–9 October 2015 in Warsaw and Krakow², that eminent representative of the global conservation milieu drew attention to the precarious situation of the cultural heritage in the dynamically changing world, which requires us to take the responsibility for our unconventional undertakings and innovative thinking in the area of philosophy and conservation theory: “We know, naturally, that nothing remains the same, that we live in a continuous change. The principles we thought to have been [forever] set in stone, were questioned again and again, transforming our theoretical foundations and means we use to safeguard our cultural heritage. I intend (...) to guide countries through the evolution in thinking which, for the past fifty years has led to a paradigm change that Julian Smith called an ecological [here: social] approach to conservation as opposed to a curator’s approach. The first change concerns the heritage be-

* prof. dr hab. inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków

* prof. dr hab. inż. arch., Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, Institute of History of Architecture and Monument Conservation

Cytowanie / Citation: Kadłuczka A. The past for the future: thousand-year-old Wiślica with its material and immaterial heritage. Monument of history as a form of state protection. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2019;60:10-16

Otrzymano / Received: 11.11.2019 • **Zaakceptowano / Accepted:** 20.11.2019

doi:10.17425/WK60WISLICA

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

przez społeczności na całym świecie. Patrząc wstecz, było to nieuniknione w coraz bardziej demokratycznym świecie. Ale musimy także pamiętać, że nasz nieustający nacisk na zasadę, że dziedzictwo jest wspólną własnością, był instrumentalny w ruchu na rzecz umocowania władztwa społeczności. Proces ten przyspieszył przez stałe wysiłki społeczności zainteresowanej dziedzictwem, w trakcie wielu dekad, na rzecz większej publicznej świadomości i wsparcia dla konserwacji³.

Gustavo F. Araoz wymienił cztery fundamentalne paradygmaty współczesnej ochrony dziedzictwa, w oparciu o które mamy szansę skutecznie utrwać i przekazywać we wszystkich wymiarach pamięć o przeszłości, transmitując ją poprzez teraźniejszość do przyszłości. Są to:

1. Wiodąca rola społeczeństwa i jego zagwarantowany udział w procesie ochrony dziedzictwa.
2. Integracja procesów ochrony dziedzictwa z polityką gospodarczą w oparciu o model zrównoważonego rozwoju cywilizacyjnego.
3. Równoważność materialnych i niematerialnych komponentów dziedzictwa jako źródeł utrwalania i przekazywania przeszłości i wiedzy o niej.
4. Dynamika dziedzictwa jako zjawisko charakterystyczne dla zasobów naturalnych i kulturalnych⁴.

Ta nowa misja *zarządzania zmianami*, zmianami, których nieuchronności mamy pełną świadomość, o czym pisze Gustavo F. Araoz, stała się także jedną z kluczowych konkluzji II Kongresu Konserwatorów Polskich, który w rezolucji końcowej wyraźnie i jednoznacznie zadeklarował: „...jesteśmy świadomi nieuchronnych, dynamicznych zmian, jakie zachodzą we współczesnym świecie, w tym także w dziedzictwie tak w sensie stanu zachowania i stałej transformacji zasobu, jak i jego interpretacji...”⁵ oraz potwierdził, że współczesna ochrona i konserwacja jest rozumiana jako „kreatywny proces stałej, racjonalnej i prorozwojowej integracji”, odnosząc tę integrację do zrównoważenia współczesnych potrzeb człowieka z akceptacją dla ochrony nienaruszalnych wartości dziedzictwa, uznając tym samym za „uprawnione dążenia do postępu, odrzucając pogląd o nieuniknionym konflikcie tych dążeń z tradycyjnymi wartościami dziedzictwa i przeszłością”. Aby jednak tę wizję skutecznie zrealizować, potrzebne jest *nowe otwarcie*, które oznacza weryfikację merytorycznych, prawnych i administracyjnych zasad ochrony, co wymaga także, a może przede wszystkim, modyfikacji rutynowych nawyków i przyzwyczajzeń, przebudowy mentalności indywidualnej i zbiorowej – inaczej mówiąc *otwarcia intelektualnego* na nowy wymiar dziedzictwa i rolę społeczeństwa w zarządzaniu tym dziedzictwem.

Tu jednak chciałbym skupić się na paradygmacie pierwszym, tj. wiodącej roli społeczeństwa i jego zagwarantowanym udziale w procesie planowania i zarządzania ochroną własnego dziedzictwa, a także po części drugim, który w gruncie rzeczy jest prostą konsekwencją tego pierwszego.

Przykładem szczególnym, który ilustruje pełną aktualność tych paradygmatów na gruncie polskim, a zwłaszcza tak istotny aspekt przywracania wiedzy i utrwalania śladów naszej przeszłości w procesie rewa-

coming adopted by communities all over the world. In retrospect, it was unavoidable in the increasingly democratic world. But we also should remember that our constantly emphasising the principle that heritage is a communal good was instrumental in promoting the community authority. The process accelerated owing to decades-long constant efforts of the community interested in the heritage, aimed at raising the public awareness and support for conservation³.

Gustavo F. Araoz mentioned four fundamental paradigms of contemporary heritage protection, on the basis of which we have a chance to effectively perpetuate and pass on the memory of the past in all dimensions, transmitting it via the present to the future. They are:

1. The leading role of the society and its guaranteed participation in the heritage protection process
2. Integration of the heritage protection processes and the economic policy on the basis of a model of sustainable civilisation development
3. Equivalence of material and non-material heritage components as sources for recording the past and conveying the knowledge about it
4. The heritage dynamics as a phenomenon characteristic for the natural and cultural resources⁴.

This new mission of *change management*, particularly those changes the inevitability of which we fully realise – as mentioned by Gustavo F. Araoz – also became a key conclusion of the 2nd Congress of Polish Conservators clearly and explicitly stated in the final Resolution: “...we are aware of the inevitable, dynamic changes occurring in the modern world, including heritage both in the sense of its state of preservation, constant transformation, and its interpretation...”⁵, and confirmed that the current conservation protection is understood as “a creative process of constant, rational and pro-development integration” where the integration refers to balancing the contemporary needs of man with the approval for protecting the inviolable heritage values, thus accepting as “justified aspirations to progress, while rejecting the concept of the inevitable clash between those aspirations and the traditional values of heritage and the past”. However, in order to effectively realise this vision one needs a *new opening* which means verifying the factual, legislative and administrative principles of protection, which also or perhaps primarily requires modifying routine habits and customs, remodelling the individual and collective mentality – in other words, an “intellectual opening” to the new dimension of heritage and the role of society in managing it.

Here, however, I would like to concentrate on the first paradigm i.e. the leading role of the society and its guaranteed participation in the process of planning and managing the protection of native heritage; and partially the second, which is basically a direct consequence of the former.

The town of Wiślica in Lesser Poland is a special case that illustrates the relevance of those paradigms in Poland, and in particular the essential aspect of retriev-

loryzacji zapomnianego dziedzictwa kulturowego, jest przykład małopolskiej Wiślicy.

Wiślica jest dziś niewielką miejscowością w Polsce południowo-wschodniej, położoną w urokliwej dolinie Nidy, lewego dopływu Wisły, która w dużej mierze zachowała cechy krajobrazu naturalnego⁶. We wczesnym średniowieczu Wiślica obok Krakowa i Sandomierza była znaczącym ośrodkiem polityczno-administracyjnym i militarnym piastowskiej Małopolski.

Na arenie europejskiej Wiślica znana jest jednak znacznie wcześniej, zanim piastowska Polska stała się historycznym bytem politycznym. Była jednym z ważnych grodów dawnego kraju Wiślan, którego istnienie w IX wieku potwierdzają niezależnie trzy historyczne źródła europejskie: *Geograf Bawarski*, *Geografia króla Alfreda*, jak również *Żywot św. Metodego* zwany także *Legendą Panońską*.

Nieznanym z imienia księżę rezydujący w „Wiślech”, czyli kraju wiślańskim, „urągał chrześcijanom” wielkomorawskim i „szkody im wyrządzał”, za co miał być w końcu ukarany przez zakarpackich sąsiadów z południa Europy i zmuszony do przyjęcia wiary chrześcijańskiej⁷.

Kraj Wiślan w dobie kształtowania się monarchii piastowskiej wszedł bezkonfliktowo w jej skład, o czym świadczy archeologia Małopolski⁸ i co dokumentuje źródło *Dagome Iudex*⁹. Historycy zwracają też zgodną uwagę na zagadkową w średniowieczu „nadreprezentatywność” Wiślicy, gdzie zlokalizowano liczne obiekty rezydencjonalne, municypalne i sakralne należące do władz świeckich i kościelnych, świadczące o randze tego ośrodka już we wczesnych etapach budowy państwowości polskiej. Propaństwowe nastawienie elit pochodzących z dawnego kraju Wiślan było wciąż żywe i pomocne w realizacji misji zjednoczeniowej podjętej przez Łokietka, kiedy gród w Wiślicy był bazą dla opanowania całego Księstwa Sandomierskiego, bez czego nie byłaby możliwa koronacja króla w Krakowie i restytucja Królestwa Polskiego.

Wreszcie istotnym potwierdzeniem roli Wiślicy jako czołowego ośrodka polityczno-administracyjnego Królestwa Polskiego w XIV i XV wieku jest nie tylko lokacja z 1326 roku, ale także rozwój urbanistyczny i wzniesienie znaczących monumentów architektonicznych (szachownicowy plan, rynek z ratuszem, mury obronne, kolegiata, Dom Długosza), jak też wybór tego miasta jako miejsca stanowienia prawa – przyjęcie na wiecu ustawodawczym Statutów wiślickich zatwierdzonych przez Kazimierza Wielkiego w 1347 roku i zmieniających zwyczajowe prawa ziemskie w skodyfikowany i spisany zbiór praw obowiązujących w Polsce, a regulujących ustrój społeczny, prawo prywatne, karne i zasady postępowania procesowego.

Początki upadku Wiślicy, jak i wielu miast polskich, spowodował potop szwedzki 1655–1660, a później stopniowy kryzys państwowości Rzeczypospolitej w XVIII wieku, zakończony rozbiorami. W wyniku coraz gorszej sytuacji gospodarczej, powstań i ruchów wyzwolńczych, a w konsekwencji represji politycznych Wiślica utraciła prawa miejskie w 1870 roku, wreszcie zmiana

ing the knowledge and recording the traces of our past while restoring the forgotten cultural heritage.

Today Wiślica is a small town in south-eastern Poland, situated in the picturesque Valley of the Nida River, a left tributary of the Vistula, which has largely preserved the features of a natural landscape⁶. In the early Middle Ages, besides Krakow and Sandomierz, Wiślica was a significant political-administrative and military centre in Lesser Poland under the Piast dynasty.

However, in Europe Wiślica had been known much earlier, before Piasts' Poland became a historic political entity. It used to be one of the important 'grods' of the former *Land of the Vistulans* the existence of which in the 9th century has been confirmed independently by three European historic sources: *the Bavarian Geographer*, *the King Alfred's Geography*, as well as *The Life of St. Methodius* also known as the *Pannonian Legend*.

A prince of an unknown name residing in “Wiślech” that is the Vistulan country, “reviled Christians” from Great Moravia and “did them much harm”, for which he was finally punished by Trans-Carpathian neighbours from the south of Europe and forced to accept the Christian faith⁷.

At the time when the Piast monarchy was being established *the Land of Vistulans* painlessly became its component, which is confirmed by archaeological finds in Lesser Poland⁸ and is documented by the *Dagome Iudex* source⁹. Historians also emphasise the mysterious “over-representativeness” of Wiślica during the medieval period, where numerous residential, municipal and religious object were located owned by both the lay and church authorities, thus confirming the rank of the place at the early stages of the creation of the Polish state. The pro-state attitude of the elites descended from the former *land of the Vistulans* was still alive and helped to realise the mission of unification undertaken by Łokietek, when the fort in Wiślica served as a base for seizing the entire Duchy of Sandomierz, without which neither the coronation of the king in Krakow nor the restitution of the Kingdom of Poland would have been possible.

Finally, a vital confirmation of the role of Wiślica as the leading political-administrative centre in the Kingdom of Poland in the 14th and 15th centuries is not only its town charter from 1326, but also its urban development and construction of significant architectonic monuments (the chequered plan, the market square with the town hall, defensive walls, the Collegiate Church, the House of Długosz); and so is the choice of the town as the legislative venue – where during a law-making rally the Wiślica Statutes were passed and then approved by King Kazimierz Wielki in 1347, changing the customary land laws into a codified and written collection of laws binding in Poland, and regulating the social system, private and criminal law, as well as principles of court proceedings.

The decline of Wiślica, like other Polish towns and cities, started with the Swedish Deluge 1655–1660, and

głównych szlaków handlowych i procesy ubożenia społeczeństwa przekształciły wielką niegdyś stolicę Księstwa Wiślickiego w prowincjonalną miejscowość, a jej monumenty historyczne w zapomniane i zrujnowane budowle i ich niki pozostałości.

Dla ratowania dziedzictwa kulturowego Wiślicy z inicjatywy Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, pozarządowej organizacji społecznej w roku 2016 powołany został zespół ekspertów, który opracował dla Wiślicy kierunkowy *Projekt Dziedzictwa pn. Wiślica Pradziejowa: śladami najdawniejszych cywilizacji i kultur, dziejów chrześcijaństwa europejskiego i budowy państwa pierwszych Piastów na ziemiach Polski południowej*¹⁰, który zakładał harmonogram stopniowej realizacji punktów węzłowych zmierzających do wdrożenia wizji innowacyjnego modelu rozwoju gospodarczo-przestrzennego obszaru historyczno-kulturowego Wiślicy opartego na najnowszym rozumieniu dziedzictwa jako zbioru wartości materialnych i znaczeń niematerialnych wytworzonych w obszarze kultury i natury w procesach cywilizacyjnych, a tworzących razem przestrzeń egzystencjalną człowieka.

Jednym z pierwszych efektów starań lokalnych i regionalnych władz samorządowych i państwowych wspieranych przez SKZ w ratowaniu unikalnych zabytków Wiślicy poprzez uzyskanie pomocy finansowej z budżetu centralnego było przejęcie gminnego Muzeum Archeologicznego przez Muzeum Narodowe w Kielcach, a także deklaracja opieki Rządu RP nad dziedzictwem kulturowym Wiślicy złożona w dniu 5 kwietnia 2016 roku przez prof. Piotra Glińskiego, Wicepremiera i Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dzięki decyzji Rządu RP, merytorycznie wspartej przez SKZ z dniem 1 stycznia 2018 roku, Wiślicy przywrócono prawa miejskie.

Projekt Dziedzictwa, który od roku 2016 rozpoczęto stopniowo i konsekwentnie realizować, ma szansę znacząco i korzystnie zmienić współczesny kształt Wiślicy jako pomnika kultury i historii poprzez realizację koncepcji jej zrównoważonego rozwoju w oparciu o ideę *ecomuseum*, które nie ogranicza funkcji instytucji muzealnej do gromadzenia, opracowywania, eksponowania zasobu i edukowania o nim, ale w oparciu o filozofię *new museology*, definiowaną jako kontrolowany proces przekształceń zachodzący na danym obszarze w krajobrazie i środowisku z uwzględnieniem człowieka i jego kultury, jest rozumiane jako sterowany przez lokalną społeczność, ale nadzorowany przez służby konserwatorskie *Projekt Dziedzictwa* zintegrowany z jej celami i potrzebami rozwojowymi. Jest to więc nowa formuła regionalnej struktury „zmuzealizowanej przestrzeni”, w znacznej części wydobytej z niepamięci i zintegrowanej terytorialnie – akceptowanej i wspieranej świadomymi działaniami przez miejscowe społeczności zainteresowane wykorzystaniem dziedzictwa jako fundamentalnej wartości w projektach lokalnego lub regionalnego zrównoważonego rozwoju.

Za podstawowe cele *Projektu Dziedzictwa* uznano:

- przywrócenie Wiślicy pamięci narodowej Polaków oraz dystrybucję wiedzy historycznej adresowanej

then the gradual state crisis of the Polish Republic in the 18th century which ended in the partitions. As a result of the deteriorating economic situation, uprisings and freedom movements, and consequently political repression, Wiślica lost its town rights in 1870; finally, changing the main trade routes and gradual impoverishment of society transformed the once grand capital of the Duchy of Wiślica into a provincial settlement and its historic monuments into ruined and forgotten buildings or their scant remains.

In order to save the cultural heritage of Wiślica, in 2016 on the initiative of the Association of Monument Conservators, a non-governmental public organisation, a team of experts was appointed, which prepared a directional *Heritage Project* for Wiślica entitled: *Pre-historic Wiślica: following the oldest civilisations and cultures, the history of European Christianity and establishing the first Piast state in the lands of southern Poland*¹⁰, which assumes a gradual realisation of key points in order to implement the vision of an innovative model of the economic-spatial development of the historic-cultural area of Wiślica, based on the most recent understanding of the heritage as a collection of material value and non-material significance created within a natural and cultural area during civilisation processes, and together determining the living space for man.

One of the first effects of the efforts made by the local and regional governments and state authorities, supported by the AMC, to save the unique monuments in Wiślica by obtaining financial assistance from the central budget, was taking over the Commune Archaeological Museum by the National Museum in Kielce, as well as the declaration of the Polish government to protect the cultural heritage of Wiślica made on 5 April 2016 by Prof. Piotr Gliński, Deputy prime Minister and Minister of Culture and National Heritage. Due to the decision of the Polish Government, supported by the AMC, on 1 January 2018 Wiślica regained its town rights.

The Heritage Project, which has been gradually and consistently implemented since 2016, is likely to significantly and favourably change the contemporary image of Wiślica as a monument of culture and history by realising the concept of its sustainable development based on the idea of an *ecomuseum* which does not restrict the functions of a museum institution to collecting, studying, exhibiting and educating about the presented resources, but on the basis of the *new museology* philosophy, defined as a controlled transformation process occurring within a given area in its landscape and environment including the man and his culture, is understood as steered by the local community yet supervised by the conservation services of the *Heritage Project*, integrated with its goals and development requirements. Thus it is a new formula of a regional structure of “museum space”, largely brought back from oblivion and integrated territorially – accepted and supported by conscious activity of local communities interested in using the heritage as the fundamental

także do społeczności międzynarodowej o roli Wiślicy i ziem Polski południowej w rozwoju pradziejowych kultur i cywilizacji, w kształtowaniu się państwowości polskiej i wczesnej ich chrystianizacji,

- zabezpieczenie, konserwacja i ochrona, oraz nowoczesna ekspozycja unikalnych zabytków nieruchomych i ruchomych o wielkim znaczeniu dla kultury polskiej i europejskiej,
- stworzenie podstaw organizacyjnych do podjęcia merytorycznych studiów, badań i projektów nad innowacyjnym modelem rozwoju gospodarczo-przestrzennego na obszarze historyczno-kulturowym Wiślicy; model ten ma stworzyć warunki dla pełnego zintegrowania dziedzictwa i jego wykorzystania na rzecz edukacji i wiedzy z uwzględnieniem inicjatyw społecznych zmierzających do stałej poprawy warunków życia społeczeństwa,
- promocję, permanentną edukację i powszechne udostępnienie dziedzictwa Wiślicy i regionu w skali ogólnopolskiej i międzynarodowej.

Warunkiem osiągnięcia założonych celów będzie podejmowanie określonych, podstawowych zadań o charakterze przedsięwzięć organizacyjnych, planistycznych i inwestycyjnych.

Kluczowym zadaniem była, zrealizowana już na szczeblu rządowym i samorządowym, decyzja o zmianie statusu Muzeum Regionalnego w Wiślicy i nadanie mu rangi Oddziału Terenowego Muzeum Narodowego w Kielcach. Nowa jednostka otrzymała finansowe i techniczne możliwości nie tylko dla rejestracji, zabezpieczania i konserwacji zasobu, ale także dla szeroko rozumianej działalności naukowo-badawczej, kulturalnej i edukacyjno-wychowawczej. Tym samym stworzone zostały warunki dla podjęcia pilnych inwestycji związanych zarówno z samą siedzibą muzeum, jak i niezbędnym zabezpieczeniem zagrożonych relikwów i stref archeologicznych.

W obszarze dziedzictwa zarządzanego przez samorząd zadaniem władz lokalnych będzie wyznaczenie, utworzenie, konserwatorskie zabezpieczenie i uporządkowanie przestrzenne siedmiu stref historyczno-kulturowych tworzących proponowaną Miejscową Trasę Turystyczną *Przez Pradzieje Chrześcijańskiej Wiślicy*. W sensie zarządzania niektóre strefy mogą być podporządkowane innym podmiotom, powołanym np. przez Gminę. Te strefy to:

- Strefa 0 – centrum informacyjno-promocyjne, koordynacja zarządzania dziedzictwem Wiślicy, recepcja trasy turystycznej, parking autokarów i samochodów osobowych, meleksów i indywidualnych środków komunikacji, zlokalizowane po zachodniej stronie obwodnicy – drogi nr 776,
- Strefa A – Regia – stanowisko archeologiczne, docelowo rezerwat „archeotektoniczny” z ekspozycją dwóch zespołów palatjalnych, relikwów grodziska wczesnośredniowiecznego i zamku Kazimierza Wielkiego, będąca obecnie w rękach prywatnych, ale przewidziana do wykupienia przez skarb państwa,
- Strefa B – Rynek – współczesne centrum średniowiecznego miasta Wiślicy z relikwami ratusza

value in local or regional sustainable development projects.

The fundamental objectives of the *Heritage Project* are as follows:

- restoring Wiślica to the national memory of the Poles, and disseminating the historic knowledge. Also addressed to the international community, concerning the role of Wiślica and the lands in southern Poland in the development of prehistoric cultures and civilisations, in the shaping of the Polish state and their early Christianisation,
- safeguarding, conservation, protection and modern exhibition of unique immovable and movable monuments of great significance for the Polish and European culture,
- creating an organisational basis for commencing factual studies, research and projects on the innovative model of the economic-spatial development in the historic-cultural area of Wiślica; the model is to create conditions for a full integration of the heritage and its use for education and knowledge, considering public initiatives aimed at a constant improvement of the living conditions of the society,
- promotion of, permanent education and general access to the heritage of Wiślica and the region on the national and international scale.

The intended goals can be achieved on condition that specific, fundamental tasks such as organisational, planning and investment enterprises will be undertaken.

The key task was, already realised on the state and local government level, the decision on the status change of the Regional Museum in Wiślica and turning it into a Filed Branch of the National Museum in Kielce. The new unit was granted the financial and technical possibilities not only to register, protect and preserve the heritage, but also to run broadly understood scientific-research, cultural and educational projects. Thus conditions were established for undertaking urgent investments related to the museum seat itself, as well as indispensable protection of endangered relics and archaeological sites.

In the case of heritage managed by the local government, the local authorities have to determine, create, conserve and spatially organise seven historic-cultural zones constituting the proposed Local Tourist Trail *Through the Prehistory of Christian Wiślica*. As far as management is concerned, some zones can be subordinate to other institutions appointed e.g. by the Commune. Those zones are:

- Zone 0 – the information-promotion centre, coordination of the management of the Wiślica heritage, the reception for the tourist trail, the parking lot for coaches and cars, electric cars and individual vehicles, located on the west side of the ring-road – road no 776,
- Zone A – Regia – an archaeological site, ultimately an “archeo-tectonic” reserve with exhibited two palatial complexes, relics of an early-medieval hillfort and a castle of Kazimierz Wielki which is currently privately-owned, but planned to be bought-out by the state treasury,

- miejskiego i uporządkowaną zabudową mieszkalno-usługową,
- Strefa C–D – Kwartal Kolegiacki – Plac Solny, zespół rezerwatów sakralnej architektury romańskiej w podziemiach kolegiaty¹¹,
- Strefa E – Grodzisko – pochodzący z XI wieku lub wcześniejszy gród otoczony wałem drewniano-ziemnym o wys. 4 m, w XII wieku zniszczony i odbudowany na przełomie XII i XIII wieku,
- Strefa F – uczyniony przebieg średniowiecznych murów obronnych z bramami i basztami, wzniesionych w czasach Kazimierza Wielkiego i wyposażonych w trzy bramy: Buską, Krakowską i Zamkową, przy której znajdował się zamek królewski, położony na północ od dzisiejszej ul. Złotej.

Wiślica i otaczająca ją strefa środowiska naturalnego i kulturowego (planowana decyzją Rady Miejskiej do zdefiniowania i ochrony w ramach projektu Parku Kulturowego) lokuje się w obszarze integracji funkcjonalnej pomiędzy trzema ważnymi węzłami metropolii sieciowej, tj. Warszawskim, Konurbacji Górnośląsko-Krakowskiej i Rzeszowskim, w miejscu ich styku, co stwarza potencjalnie korzystne warunki dla zrównoważonego rozwoju całej strefy, opartego na ochronie wartości ekosystemu kulturowo-naturalnego i peryferyjnego w stosunku do obszarów maksymalnie urbanizowanych¹².

Ważnym zadaniem jest także koordynacja na szczeblu wojewódzkim i nadzór zintegrowanych działań na rzecz realizacji wizji KPZK 2030, zwłaszcza w zakresie sieci komunikacji kolejowej i kołowej, która będzie istotnym warunkiem dostępności komunikacyjnej Wiślicy (powiązanie drogą szybkiego ruchu Kielce–Busko–Nowy Korczyn–Nowy Sącz z węzłami na A4: w Brzesku lub Tarnów-Zachód).

Projekt Dziedzictwa zaproponowany Wiślicy, aby mógł okazać się wspólnym sukcesem władz samorządowych i państwowych i przykładem postulowanego przez II Kongres Konserwatorów Polskich *nowego otwarcia* godzącego tradycyjne wartości z postępem i rozwojem społecznym, integracji relikwów przeszłości ze światem współczesnym i przyszłością, musi być oparty na rzetelnym dialogu merytorycznym, czyli próbie znalezienia wspólnego stanowiska – doktryny konserwatorskiej – uwzględniającego potrzeby wszystkich „interesariuszy” planujących i realizujących ów *Projekt Dziedzictwa*.

- Zone B – the Market Square – a contemporary centre of the medieval town of Wiślica with relics of the town hall and organised residential and service buildings,
- Zone C-D – the Collegiate Quarter – the Solny Square, a set of reserves of Romanesque church architecture underneath the Collegiate Church¹¹,
- Zone E – Grodzisko – a hillfort from the 11th century or earlier surrounded by a 4-meter-high timber-and-earth rampart, destroyed in the 12th century and rebuilt at the turn of the 12th and 13th centuries,
- Zone F – the visible outline of medieval defensive walls with gates and towers; erected during the reign of Kazimierz Wielki and had three gates: Busko, Krakow, and the Castle Gate by which there used to stand the royal castle located to the north of the present-day Złota Str.

Wiślica and the surrounding natural and cultural environment (planned by a decision of the Town Council to be defined and protected within the Cultural Park project) are located in the area of functional integration between three important hubs of the network metropolis, i.e.: Warsaw, Upper Silesian-Krakow Conurbation and Rzeszow in the place where they connect, which creates potentially advantageous conditions for a sustainable development of the whole zone, based on the protection of the values of the cultural-natural ecosystem, peripheral in relation to the maximum urbanised areas¹².

Another important task is also coordination at the voivodeship level and supervision of all integrated activities in order to realise the KPZK 2030 vision, especially concerning the railway and motorway network which will be a vital factor for the accessibility of Wiślica (connecting it by the expressway Kielce-Busko-Newy Korczyn–Nowy Sącz with the interchanges on A4 in Brzesko or Tarnow-Zachód).

In order for it to become a mutual success of the local and state government and an example of the *new opening* combining traditional values with progress and social development, integrating relics of the past with the modern world and the future, called for by the 2nd Congress of Polish Conservators, *the Heritage Project* proposed to Wiślica must be based on a true factual dialogue, i.e. an attempt at finding shared viewpoint – a conservation doctrine – considering the needs of all “interested parties” planning and realising that *Heritage Project*.

¹ Gustavo F. Araoz, architect, from 1995 to 2009, he was Executive Director of US/ICOMOS. After serving two terms as Vice President of ICOMOS, he was elected its President in 2008, 2011 and 2014. From his position in ICOMOS, Mr Araoz has worked extensively with UNESCO and a number of national governments on many issues and initiatives related to the protection of Cultural Heritage and more specifically the World Heritage Convention.

² We wstępie do specjalnego numeru „Wiadomości Konserwatorskich”, WK 44/2015, J. Jasieńko i A. Kadłuczka napisali, że „publikowane w tym numerze WK wystąpienie Prezydenta

ICOMOS International Gustava Araoza, będące programową wykładnią uniwersalnego pojmowania istoty ochrony dziedzictwa jako „nowego otwarcia” na rzecz społeczeństwa, a także pozostałe artykuły pozwoliły stworzyć płaszczyznę odniesienia polskiej myśli o ochronie dziedzictwa do poglądów europejskich i światowych. Mamy nadzieję, że to „nowe otwarcie” wyrażone w REZOLUCJI pozwoli nam przekazać przeszłość – przyszłości w całym bogactwie jej wartości dla potrzeb i dobra współczesnego człowieka”.

³ G.F. Araoz, *Tendencje dziedzictwa dziś i jutro – z perspektywy ewolucji filozofii i teorii konserwacji / Heritage trends today and*

tomorrow as seen from evolving conservation philosophy and practice, „Wiadomości Konserwatorskie / Journal of Heritage Conservation” 43/2015 s. 9–18.

- ⁴ G.F. Araoz pisze o tym zjawisku wprost: „cechą charakterystyczną nowego paradygmatu jest przesunięcie od założenia, że miejsca dziedzictwa kulturowego są statyczne, ku wierzeniu, że są one miejscami dynamicznymi, których sama esencja polega na ich potrzebie ciągłej zmiany. Tam, gdzie definiowaliśmy niegdyś naszą misję jako zapobieganie zmianie, teraz wierzymy powszechnie, że naszym celem jest zarządzanie zmianą”, op. cit., s. 16; na analogicznej tezie zbudowane zostały przesłania Karty Krakowskiej 2000: A. Kadłuczka, *Monuments of architecture and its dynamic formula*, [w:] *Il restauro fra identità e autenticità*, Marsilio Editori, Venezia 2000.
- ⁵ J. Jasięńko, A. Kadłuczka, K. Stala, *Ochrona dziedzictwa kulturowego w Polsce. Nowe otwarcie*, Wydawnictwo Pokongresowe, SKZ-NID-PK, Warszawa–Kraków 2015.
- ⁶ Nadnidziański Park Krajobrazowy – park krajobrazowy położony na południu województwa świętokrzyskiego, nad rzeką Nidą. Utworzony w 1986 roku, zajmuje powierzchnię 228,886 km². Na terenie parku znajduje się kilka zabytkowych miast o metryce średniowiecznej, m.in.: Nowy Korczyn, Opotowiec, Pińczów i Wiślica, oraz 9 rezerwatów przyrody.
- ⁷ G. Labuda, *Studia nad początkami państwa polskiego*, Poznań 1988.
- ⁸ A. Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Ossolineum, Wrocław 1974.
- ⁹ *Dagome iudex*: pochodzący z końca X wieku dokument donacyjny władcy identyfikowanego z księciem Polski Miesz-

kiem I, oddający państwo, nazwane w dokumencie „civitas Schinesghe”, pod opiekę Stolicy Apostolskiej.

- ¹⁰ Projekt opracował zespół w składzie: prof. Andrzej Kadłuczka, kierownik zespołu (Politechnika Krakowska), dr hab. Andrzej Gaczoł (Politechnika Krakowska), prof. Jerzy Jasięńko (Politechnika Wrocławska), dr hab. Klaudia Stala, archeolog (Politechnika Krakowska), współpraca: arch. Dominik Przygodzki (Politechnika Krakowska), konsultacje: prof. Guido Vanini, archeolog (Universita degli Studi di Firenze), dr Piotr Kołodziejczyk, archeolog (Uniwersytet Jagielloński).
- ¹¹ Są to relikty dwóch obiektów sakralnych: starszego kościoła grodowego wzniesionego w XII wieku z kryptą opartą na czterech filarach, w której zachowała się słynna „płyta orantów” przedstawiająca fundatora, księcia sandomierskiego Kazimierza Sprawiedliwego, oraz młodszego romańskiego kościoła: ciosowej bazyliki z prostokątnym prezbiterium i dwoma wieżami od zachodu (westwerkiem) z II połowy XII wieku.
- ¹² *KPZK 2030 (Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju)*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Warszawa 2013; *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Została opracowana zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 roku. Zgodnie z wymogami ustawowymi określono także wynikające z KPZK 2030 ustalenia i zalecenia dla przygotowywania planów zagospodarowania przestrzennego województw (pzw).

Streszczenie

Wiślica, niewielka miejscowość położona malowniczo w dolinie Nidy, odzyskała w 2018 roku prawa miejskie, nadane jej jeszcze przez Władysława Łokietka. Niegdyś była znaczącym ośrodkiem w Polsce piastowskiej, związanym z tradycjami znanego w ówczesnej Europie państwa Wiślan, ale jej dziedzictwo zachowało się w zróżnicowanym stanie: od wspaniałej gotyckiej kolegiaty i Domu Długosza, poprzez relikty słynnej płyty orantów zachowanej w podziemiach kolegiaty i kilku romańskich i gotyckich kościołów, po zdegradowane „grodzisko na łąkach” z IX–X wieku i zapomniane palatia z rotundami na Regii. Obecnie Wiślica podjęła realizację ambitnego projektu przywrócenia dawnej jej świetności i powrotu na listę miejsc historycznych znaczących dla Polski i Europy.

Abstract

Wiślica, a small town located in the picturesque Nida Valley, originally received its town rights from King Władysław Łokietek (the Elbow-high) and regained them in 2018. It used to be an important centre in Poland under the Piast dynasty, continuing traditions of the Vistulan state acknowledged in Europe of the times, though its heritage has been preserved to a varying degree: from the magnificent Gothic collegiate church and the House of Długosz, through the relics of the famous Slab of Orants preserved under the collegiate church, and of a few Romanesque and Gothic churches, to the destroyed “hillfort in the meadows” from the 9th/10th century and forgotten *palatia* with rotundas in Regio. Currently Wiślica decided to implement an ambitious project to restore the town to its former glory and to re-enter the list of sites significant in the history of Poland and Europe.